

välaineet kuvata työntekijän ja asiakkaan välistä vuorovaikutusta, jonka tiedetään olevan yksi keskeisimmistä hoidon tuloksiin vaikuttavista tekijästä. Tuuli Pitkäsen artikkeli kuvaa konkreettisesti esimerkkien avulla rekisteritietojen käyttömahdollisuuksia päihdetutkimuksessa. Rekistereitä käytetään nykyään paljon tutkimusaineistoina. Niihin kerättyä tietoa ei kuitenkaan ole alun perin kerätty tutkimuskäyttöä varten ja rekisteritutkimuksen tekemisessä on omia erityispiirteitä, jotka erottavat sen muusta kvantitatiivisesta tutkimuksesta. Artikkelin on hyödyllinen opas tämän maailman kiemuroihin.

Kirjan viimeinen artikkeli on käänös englanninkielisenä aiemmin julkaistusta Thomas Baborin, Kerstin Steniusin ja Anders Rommelsjö'n artikkelista. Luku vaihtaa näkökulman yksilön hoidosta järjestelmien tarkasteluun ja argumentoi järjestelmäkäsitteestä lähtevän tutkimuksen tärkeyden puolesta. Kirjoittajat toteavat, että alan tutkimus on suurelta osin keskittynyt yksittäisiin osatekijöihin, yksittäisiin toimenpiteisiin tai hoitojaksoihin. Hoitojärjestelmien kokonaisvaikutuksista on vähän

tutkittua tietoa. Eri maiden järjestelmät eroavat toisistaan paljon. Vertailu osoittaa, että palvelujärjestelmien muutokset eivät yleensä johdu tieteellisestä, hoidon tehokkuutta koskevasta tutkimuksesta, vaan muista syistä. Lisäksi maat eroavat siinä, miten oikeudenmukaisia, taloudellisia ja tehokkaita niiden järjestelmät ovat. Päihdehuolto usein muuttuu, jos muuttuu, muiden palveluiden mukana. Lopuksi Kerstin Stenius kommentoi Suomen päihdehuoltojärjestelmää kansainvälisen artikkelin tuomien näkökulmien valossa. Hän tuo esille mm. kuntien keskeisen roolin Suomen hoitopolitiikassa. Tämän mukaisesti palveluissa on suuria paikallisia vaihteluita. Nyt käynnissä olevat reformitkaan eivät tule toteutumaan samassa tahdissa tai samalla tavalla koko maassa. Muutosprosessi luo hyvät mahdollisuudet luonnollisen kokeen mukaiseen tutkimukseen.

Päihdehuoltopalvelujen tarjonta maailmalla on kasvanut tasaisesti viimeisen 50 vuoden aikana, ja päihdeongelmista kärsiville on ainakin teoriassa tarjolla entistä enemmän päihteisiin erikoistuneita lääketieteellisiä, psykiatrisia ja sosiaalihuol-

lon palveluja (s. 195). Tämä tarkoittaa, että potentiaalisten, ehkä kilpailevienkin työskentelytapojen kirjo on rikas, mutta on eri asia, keitä hoidot tavoittavat, mitkä muut tekijät kuin hoitomenetelmän sisäiset piirteet toimimiseen vaikuttavat ja mikä on hoitoon tulemisen prosessi. Eri maissa tehdyissä tutkimuksissa on todettu, että hoitoon hakeutuu vain noin 15–30 prosenttia alkoholin haitallisen käytön tai alkoholi riippuvuuden kriteerit täyttävistä henkilöistä (s. 124). Yhteiskunnan näkökulmasta suomalainen päihdeongelma on haastavampi kuin koskaan aiemmin: alkoholin kulutus ja haitat ovat historiallisessa huipussaan, ja haitat kuormittavat päihdehuoltopalvelujärjestelmää monin tavoin. Haasteita on niin tunnistamisen, puuttumisen, hoitoon pääsyn, resurssien kuin tulokellisuudenkin kentässä. Kirjassa esitetään useita suomalaisissa oloissa tutkittuja tapoja parantaa päihdehoidon mahdollisuuksia. Samalla kirja sisältää kunnioitusta herättävän tietopakettin hoitotutkimuksen empiirisistä tutkimusmenetelmistä ja alan kotimaisesta kirjallisuudesta. Yleisö kumartaa ja kiittää!

Kantavat henget

MIKKO MÄNTYSAARI

”Antti Eskola kirjoittaa parasta suomalaista yhteiskunnallista proosaa”, sanoi Jyväskylän yliopiston sosiologian professori Martti Siisiäinen, kun kerroin kirjoittavani arviota Eskolan elämäkertateoksesta. Tä-

tä mieltä ovat monet muutkin. Vuonna 1997 Tampereen yliopiston sosiaalipsykologian professorin virasta eläkkeelle jäänyt Antti Eskola (s. 1934) on tutkijana ja opettajana vaikuttanut hyvin paljon suomalaisen yh-

Antti Eskola
Mikä henki meitä kantaa.
Katselen työni jälkiä
Tammi, 2009

teiskuntatieteellisen tutkimuksen edistymiseen. Ei siis ihme,

että syksyllä 2009 tuntui, kuin ”kaikki” olisivat lukeneet Eskolan kirjaa, ainakin kaikki keski-ikäiset yhteiskuntatieteilijät. Kirja on herättänyt kiinnostusta myös muissa kuin yhteiskuntatieteilijöissä. Itse Pekka Tarkka arvosteli sen Helsingin Sanomissa. Kiinnostus on perusteltua, sillä kirja on aivan kirjoittajansa maineen mukaisesti, erinomainen.

Elämänkertoja on monenlaisia: on toisten kirjoittamia suurmieselämänkertoja ja muistelmia, joissa kerrotaan, mitä on tullut tehdyksi ja missä tarkoituksessa. Muistelmien ja elämänkertojen ohella on olemassa myös filosofisemmasta eletyn elämän tai kokemusten tarkastelusta – mieleeni tulevat Rousseau'n *Tunnustuksia* ja Montaignen *Esseitä*, jotka lähtevät liikkeelle henkilökohtaisen pohjimuksesta, mutta sisältävät runsaasti filosofista keskustelua. Eskolan *Mikä henki meitä kantaa* liittyy omaa elämää mietiskelevään rousseaulaiseen perinteesen pikemminkin kuin perinteiseen elämäkertakirjallisuuteen. Eskola korostaa, että kyse ei ole elämänkerrasta eikä muistelmista vaan siitä, että hän ”katselee työnsä jälkiä”. Kyse on elämäntyön arvioinnista. Yksi esikuva Eskolalle oli Erik Allardtin ”intellektuaalinen omaelämäkerta” *Suunnistuksia ja kulttuurisokkeja* (1995).

Mikä henki meitä kantaa on syntynyt Suomen Kulttuurirahaston eminentia-apurahan turvin. Apuraha on tarkoitettu varttuneille tieteenharjoittajille ja taiteilijoille käytettäväksi elämäntyötä koskevaan pohdiskelemaan kirjoittamiseen. Tällaisella virityksellä Eskola on siis lähtenyt miettimään työnsä jälkiä, ja mielestäni kulttuurirahas-

to saa olla tyytyväinen, sillä juuri sellainen kirja on syntynyt.

Muistelmakirjallisuuteen liittyvää asioiden parhain päin selittämistä ei Eskolakaan aivan kokonaan välttä. Tämän ongelman tai ominaisuuden ohella toinen muistelmakirjallisuuden pulma on, miten paljon kirjoittajan tulisi kertoa privaattista elämästään. Rousseau on tässä mielessä häkellyttävää luettavaa. Eskola on valinnut huomattavasti varovaisemman linjan. Kirjan alussa Eskola lupaa sivuta henkilökohtaista tutkijan elämäänsä vain niiltä osin, kuin se on tarpeellista ”työn jälkien” pohtimisessa. Yksityselämä, kuten yksityiset kiintymys- ja tunnesuhteet, jäävät kirjan ulkopuolelle.

Henkilökohtaisen avautumisen ongelma on vaivannut häntä pitkään. Asiaan ei ehkä kiinnittäisi huomiota, ellei Eskola kirjan alussa niin painokkaasti korostaisi sitä. Hän pohtii televisiossa vuonna 1981 lähetettyä esitositv-lähetystä, ”Aikapommia”, jossa hän eräiden muiden merkik henkilöiden kanssa eristettiin pommisuojaan pariaksi vuorokaudeksi. Lähetyksen kuluessa Eskolaa oli painostettu avautumaan ja kertomaan omista asioistaan, mistä hän oli kieltäytynyt. Hän vastusti päättäväisesti tunteista puhumisen viihteellistämistä ja kauppatavaraksi tekemistä.

Samaan teemaan liittyy Matti Hyvärisen vuonna 1982 julkaiseva kritiikki Eskolan sosiaalipsykologian perusteita tarkastelevasta *Vuorovaikutus, muutokset, merkitys* -teoksesta. Hyvärinen arvosteli Eskolan tapaa torjua liiallinen avautuminen ihmissuhteiden intiimeistä ongelmista. Eskola vastasi Hyväriselle, mutta asia jäi vaivaamaan: oliko hän todella ikään kuin ”rauta-

kanki sateisena syysyönä hylättylä ratapihalla”, tyypillinen suomalaisen mies, joka torjui tunteensa eikä osannut itkeä?

Eskola kertoo itse asiassa aika paljon myös yksityiselämästään ja myös työtoveriansa elämästä, tragedioistakin. Eskola kertoo myös tunteistaan, hienosti ja koskettavasti. Siten ainakaan tämän kirjan perusteella käsitys tunteettomasta ja tunteistaan puhumaan kykenemättömästä tutkijasta, ”rautakangesta sateessa”, ei pidä paikkaansa. Joskus on vaan osattava lukea rivien välistä. Se mikä jää kertomatta, koskee yksityiselämän intiimejä ulottuvuuksia, ja minun puolestani niin on hyvä.

Kolmas muistelmakirjallisuuteen liittyvä pulma liittyy valintoihin: mitä tapahtumia ja ihmisiä tekstissä nostetaan esiin tai jätetään mainitsematta. Joskus Eskolan luonnehdinnat ovat aika ikävän oloisia. Tuntuu siltä, että Eskola haluaa säilyttää legendaarisen hankalan miehen maineensa, johon hän muuten itsekin kirjassa viittaa.

Entä sitten elämäntyön arviointi?

Eskola konstruoi itselleen mieleisen kuvan omasta elämästään kolmen apuhenkilön tai hahmon avulla. ”Konstruoimistaan hahmoista tai olennoista” mieluisin Eskolalle on ”1950-luvun koulupoika”, ahdistavin ”1970-luvun sosiologi”. Kolmas hahmo on ”vanha emeritusprofessori”.

1980-luvun alkuun mennessä Eskola oli tullut monille opiskelijasukupolville tutuksi yhteiskuntatieteiden metodologian tutkijana ja opettajana, ”Eskola I ja II”:n kirjoittajana.

Metodien maailma ei aluksi tuntunut Eskolastakaan helpolta. Hän kertoo hauskaasti, mi-

ten sosiologian cum laude -kuvasteluun kuulunut tilastotieteen oppikirja synnytti hänessä epäilyjä opintojen katkeamisesta. Näin ei meidän onneksemme käynyt. *Sosiologian tutkimusmenetelmät* ilmestyi vuonna 1962, ja siitä ja sen jatko-osasta tuli pitkäaikainen yhteiskuntatieteiden menetelmäoppikirja.

Tieteenteoriaan ja metodeihin liittyy pari kiinnostavaa huomiota. Eskola kertoo kannattaneensa yhtenäistiedettä. Käsitystä, jonka mukaan ihmistieteet ja luonnontieteet eroavat jyrkästi toisistaan, voi pitää ainakin suomalaisessa sosiaalitieteellisessä keskustelussa paradigmaattisena. Siten monelle nyky-yhteiskuntatieteilijälle yhtenäistiedejätös on vaikea hyväksyä, itselteni ei. Toinen merkille pantava Eskolan kanta on koeasetelman arvostaminen empiirisen tutkimuksen ja laajemminkin tieteellisen päättelyn kannalta tärkeänä asetelmana. Sosiaalityön tutkimuksessa koeasetelma on kutakuinkin tuntematon tapa tehdä tutkimusta, vaikka monet tekijät näyttäisivät puhuvan koeasetelman tärkeyden puolesta.

Eskola – toisin kuin Erik Allardt muistelmissaan – muistaa myös Faina Jyrkilän, Suomen ensimmäisen naispuolisen sosiologian professorin. Sittemmin Jyväskylän yliopistossa vaikuttanut Jyrkilä on nykyään paljolti unohtunut, vaikka hän Allardtin ja Littusen tavoin opiskeli Columbia Universityssä ja oli heidän kanssa luomassa surveytutkimuksen ensimmäisiä malleja Suomessa. Jyrkilän intellektuaalista elämäkertaa, mikäli sellainen olisi kirjoitettu, olisi kiinnostava lukea verraten sitä Allardtin ja Eskolan kertomuksiin. Jyrkilä oli ensimmäinen Yhteiskunnallisessa korkeakou-

lussa väitellyt yhteiskuntatieteilijä. Faktorianalyysin lisäksi hän harrasti Parsonsia ja kirjoitti englanniksi. Jyrkilästä ei kuitenkaan tullut Allardtin ja Eskolan kaltaista merkittävää yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen edistäjää Suomessa. Tähän liittyi varmasti henkilöhistoriallisia syitä, mutta ehkä myös sukupuoli vaikutti, samoin Jyrkilän konservatiivinen maailmankatsomus, jonka vuoksi hän joutui vähitellen yhä pahemmin eristyksiin.

Eskola ei ollut konservatiivi. Liukuminen vasemmalle tapahtui vähitellen. Ideologinen siirtyminen käynnistyi 1960-luvun alussa maanpuolustusaseteita koskeneesta debatista. Ensiksi Aamulehti ja sitten SDP:n Kansan Lehti sulki häneltä paltansa, jonka jälkeen Eskolalle jäi vain SKDL:n Hämeen Yhteistyö ja Kansan Uutiset. Kommunistisen puolueen jäseneksi hän ei ryhtynyt, SKDL:n jäsen hän sen sijaan oli.

Minusta tuntuu, että hän hiukan vähättelee omaa merkitystään suomalaisen ”marxilaisen sivistyneistön” synnyssä. Tai ehkä siinä on kyse oman merkityksen arvioinnin vaikeudesta yleensä. Varmaan on totta, että hän ei kuulunut samalla tavalla taistolaisliikkeen tai yliopistomarxismien sisäpiiriin kuin vaikkapa assistenttinsa, sittemmin kansanedustaja Seppo Toivianen. Silti hän oli yksi näkyvimmistä hahmoista suomalaisessa uusvasemmistolaisessa liikkeessä.

Eskola kertoo omasta tiestään liberaalista porvarista vasemmistoradikaaliksi ehkä hivenen selitellen tuolloisia kantojaan. Hän sanoo nyt oudoksuvansa ja katuvaansa joitakin 1960- ja 1970-luvun kannanottojaan. Tällaisia olivat esimerkiksi *Suomi su-*

lo Pohjola (1968)- ja *Vasen laita laeva* (1969) -keskustelukirjoissa esitetyt aika äkkiväärät kannat sotaveteraaneista ja lastenkasvatuksesta (s. 139–140). Eskola ei pidä itseään takinkääntäjänä, ja hän näyttää säilyttäneen monet tuolloiset sympatiansa ja antipatiansa ennallaan. Uskon, että Eskola on 1970-luvun alussa monen muun yliopistoradikaalin tavoin pitänyt ja ehkä pitää edelleen Arvo Poika Tuomista ”poliittisena petturina ja luikurina” (s. 162) ja vastaavasti Otto-Wille Kuusista merkittävänä yhteiskuntatieteilijänä ja ehkä poliittikkonakin (s. 157). Jonkinasteinen uudelleenarviointi voisi olla paikallaan kummastakin: se, että Eskola ei niin tee, on ehkä osoitus hänen jääräpäisyydestään, mutta ehkä myös siitä, että hän on sittenkin ollut politiikassa aika hyväuskoinen.

Vertailin Allardtin ja Eskolan tapaa kirjoittaa ylioppilasliikkeen kuohunnan vuosista. Kuvat ovat toisiaan täydentäviä. Eskolan kuvaus lähtee vasemmiston sisältä ja Allardtin dekaanin ja perinteistä yliopistomaailmaa puolustavan professorin näkökulmasta. Allardt kertoo keskusteluistaan myös riviopiskelijoiden kanssa, Eskola enemmän vasemmistoliikkeen johtajien näkökulmista.

Merkittävä osa Eskolan elämäntyöstä on ollut sosiaalipsykologian vakiinnuttamista tieteenalana. *Sosiaalipsykologia* (1971), *Vuorovaikutus, muutos ja merkitys* (1982) ja *Persoonallisuudesta elämäntapaan* (1985) loivat teoreettista perustaa uudelle tieteenalalle. Eläkkeellä ollessaan Eskola on osallistunut sosiaalipsykologien kansallisiin konferenssiin ja katsoo, että tieteenalan teoreettinen keskustelu on taantunut (s. 204). Vaikut-

taa hivenen koppavalta luonnehdinnalta, mutta samanlaisen huomion voisi kyllä esittää muistakin yhteiskuntatieteistä. Kyse saattaa olla teoreettisen ja empiirisen työskentelyn suhteen muuttumisesta yleisemminkin, ei vain sosiaalipsykologiassa.

Eläkkeelle jäämisensä jälkeen Eskola on julkaissut kolme uskonnollista kirjaa, jotka ovat löytäneet lukijoita myös piireistä, joissa Eskolaa ei aikaisemmin ole luettu tai arvostettu. Olen pitänyt näistä kirjoista, ja minusta on ollut hienoa lukea hänen viisaita mietteitään myös hengenelämän asioista. *Mikä henki meitä kantaa* ei käsitteäkseen sisällä tässä suhteessa paljoa uutta, ellei sellaisena pidä synteisiä aiemmin sanotusta. Ehkä uskonnolliset pohdinnat kontekstoituvat myös paremmin osaksi Eskolan elämänhistoriaa. Tässä jaksossa Eskola kertoo uskonnollisten teostensa reseptioista. Viimeksi ilmestyneen *Yksinkertainen usko*-teoksen kriitikot ohittivat, mutta monet lukijat ovat silti pitäneet: erityisesti Eskola mainitsee entiseltä opettajaltaan ja kollegaltaan Kullervo Rainiolta saamansa kiittävän lukijakirjeen.

Eskolan muistelmakirja on hieno, ajatuksia herättävä teos. En muista koskaan aikaisemmin lukeneeni arvostelevaani teosta kolmeen kertaan – näin kävi tämän kirjan kanssa, ja jokaisella lukukerralla löysin uutta pohdittavaa.

Tunnelmani ovat silti hiukan sekavat. Tunnistan ensinnäkin, että olen kateellinen Eskolalle. 1960-luvun alkupuolen suomalaisessa yhteiskunnassa yhteiskuntatieteidenkin professori oli merkittävä henkilö, jonka yhteiskunnallinen asema oli kiistatta korkea, ja hän kuului suomalaiseen kulttuurieliittiin. Professorikunnan määrän moninkertaistuminen, työtehtävien arkipäiväistyminen ja palkkakehityksen suunta vaikuttavat kaikki siihen, että professoreista on tullut opettajia toisten joukossa. Silti on mahdollista, että kyvyillään nuori Eskola nousisi tänään yhtä nopeasti valtakunnan puheenaiheeksi.

Toiseksi olen vähän hämilläni siitä, että kohtalaisen perusteellisenkaan lukemisen jälkeen en ole varma, mitä Eskola oikein ajattelee esimerkiksi poliittisen radikalismien kaudestaan tai uskonnollisista pohdinnois-

taan. Kirjan lopulla Eskola tunnustaa: ”Sain aikoinaan nuoria ihmisiä innostumaan kommunismin lupauksista, mutta nyt annan ymmärtää, että en minä niin tosissani ollut kuin nuo varsinaiset kommunistit. Uskonto-kirjoillani olen rohkaissut monia heidän uskossaan, mutta nyt vedän tukeni pois sanomalla, että puheeni on usein ollutkin pelkkää retoriikkaa” (s. 309).

Eskola ei ole ”takinkääntäjä” (eli hän ei ole muuttanut kantojaan vasemmiston perusarvojen merkityksestä), mutta hiukan häntä siis kuitenkin kaduttaa. Hän on ollut uskontoa käsitellessään tosissaan, mutta hän tavallaan vetää maton lukijan alta. Samalla on selvää, että tämä ristiriitaisuus tekee kirjasta erittäin mielenkiintoisen.

Antti Eskolan elämäntyön tarkastelu on tärkeä dokumentti suomalaisen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ja opetuksen kehityksen vuosikymmeniltä. *Mikä henki meitä kantaa* on teksti, jolla on kaunokirjallista arvoa, mutta kirjassa on myös runsaasti sellaista pitkän elämäkokemuksen tuomaa viisautta, jonka vuoksi uskon sillä olevan lukijoita pitkään.

Kuka keksi mitäkin

PERTTI TÖTTÖ

Kun kuulin, että Darwinin *Lajien synnystä* oli tulossa uusi suomennos, olin ihmeissäni. Olin kuvitellut, että evoluutiobiologia on tiede. Ajatukseni kulki näin.

Tieteissä tieto on riippumaton siitä, kuka mitäkin keksii. Keksintöjen ymmärtämiseksi ei

tarvitse tuntee keksijän elämänavaiheita, persoonaa eikä historiallista kontekstia, saati lukea hänen alkuperäistekstejään. Gausin käyrän, röntgensäteet, Bolyen lain, Avogadron vakion, Neperin luvun ja Nashin tasapainon voi omaksua, vaikka ei

Heikki Sarmaja
Kuka keksi luonnonvalinnan?
Terra Cognita, 2009

tietäisi näiden miesten sukupuolta, kansallisuutta eikä vuosisataa, jolloin he osuivat oikeaan.